

Kuikan, *Gavia a. arctica* (L.), muutosta ja pesimiskauden alkuvaiheen tapahtumista

LEO LEHTONEN

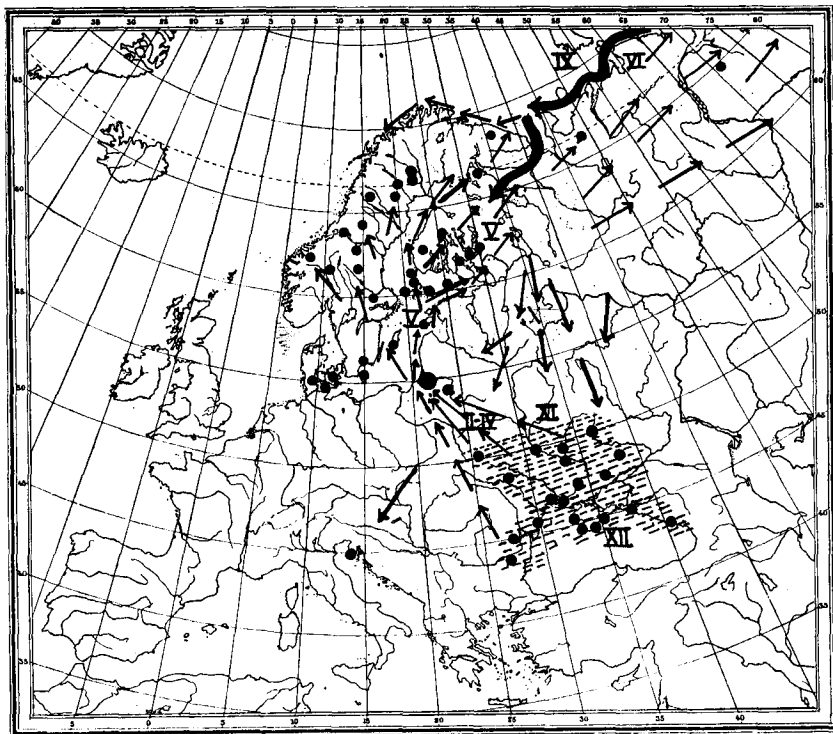
Kuikka on eräs sisävesiemme tyyppilinnuista, mutta siitä huolimatta sen elintavat — muuttoa lukuunottamatta — tunnetaan hämmästyttävän huonosti.

Kirjoittaja on tutkinut kuikan elämää järjestelmällisesti vuodesta 1961 lähtien eräissä Keski-Suomen ja Mikkelin läänin järvissä. Kertyneen perusmateriaalin (n. 1600 havaintotuntia) suurin osa keskittyy vuosille 1963—64. Jäätilanteen kehittymisestä Suonteenjärvellä ja kevään ensimmäisten kuikkien saapumisesta on opettaja Vilho Kangaspunta pyynnöstäni keväällä 1964 tehnyt muistiinpanoja. Tämän alkuperäisaineiston lisäksi oheinen kirjoitus perustuu kirjallisuustietoihin kuikan muutosta. Arvokkaana apuna ovat olleet lehtori Leo Kailan kääntämät venäjänkieliset tekstit, mistä työstä esitän hänelle parhaat kiitokseni.

Yleiskatsaus kuikan muuttoon

Kymmenvuotiskautena 1931—39 saatiin Rossittenin ja Neukuhrenin vesillä rengastetuksi yli 1000 kuikkaa, jotka olivat takertuneet lohiverkkoihin avomerellä. Myöhemmin on yli 90:stä saatu tietoja levinneisyysalueen eri osista (SCHÜZ 1935, 1939, 1954 1957, NORDSTRÖM 1960, 1963).

Rossittenin ja Neukuhrenin rengastustulokset osoittavat osan kuikista suorittavan silmukkamuuton (kartta 1), joka kuitenkin uusimmisakin suomenkielisissä julkaisuissa on esitetty virheellisesti. Keväisin tulevat kuikat itäkaakosta päin Itämerelle. Tällöin muodostuu Rossittenin seudulle ahdas muuttosuppilo, sillä hiukan etelämpänä Gdankin (Danzig) lahdella ei keväisin esiinny kuikan muuttoa (SCHÜZ 1954). Suuri suunnassa SE—NW tapahtuva vaellus yli Rossittenin alkaa huhtikuun lopulla, saavuttaa huippunsa toukokuun puolivälissä ja päättyy kuun loppuun mennessä (SCHÜZ 1929, 1954). Itämerelle saavuttuaan pieni osa kuikista jatkaa kulkuaan luoteeseen päin kohti Skandinaviassa olevia pesimisseutujaan. Valtaosa enemmistö sen sijaan suuntaa matkansa pohjoiseen päin ja etenee Baltian rannikoita pitkin Viroon,

Kartta 1. Kuikan muuttotiet Rossittenin–Neukuhrenin rengastustulosten, Suomessa, Virossa, Rossittenissa, Ukrainassa, Mustan meren ja Kaspien meren rannoilla tehtyjen havaintojen mukaan. Roomalaiset numerot osoittavat muuton ajankohdan (kuukauden). Ympyrät osoittavat rengastustulosten paikan, jolloin suuri ympyrä Liettuassa kuvastaa kolmea löytöä lähialueilta. Pilkkuviivoitettu ala on talvenviettoalueen keskus. Talvenviettoalue ulottuu osaksi Välimeren pohjoisosiin saakka.

Zug und Winterquartier des Prachtauchers, Gavia a. arctica (L.). Funde rossittener Ringvögel.

missä mantereen ja Saaremaa–Hiiumaa saarten väliin jäävä Suurvään salmi muodostaa selvän kerääntymissuppilon.

Viron ja Suomen rannikoilla tavataan ensimmäiset muuttavat kuikat pian huhtikuun puolivälin jälkeen. Vilkkaimmillaan vaellus on toukokuun jälkipuoliskolla ja päättyy kesäkuun 15 päivään mennessä (HILDÉN 1958, JOGI 1959, 1960, KUMARI 1960, SUOMALAINEN ym. 1963).

Vain pieni vähemmistö muuttajista pysähtyy Suomeen pesimään.

Pääosa jatkaa matkaansa ohi Itä-Karjalan vesistörikkaiden maiden yhä kauemmaksi koilliseen. Tundralla ja metsätundralla sijaitseville pesimisseuduille tulo tapahtuu pian jäidenlähdön jälkeen. Sen mukaisesti kuikat saapuvat Länsi-Siperian eteläosiin kesäkuun alussa ja lähelle Jäämeren rannikkoa saman kuun loppussa.

DEMENTJEVIN mukaan lähtevät Siperiassa 60 leveyspiirin pohjoispuolella asustavat kuikat kesän lopulla uiden vaeltamaan suuria jokia pitkin pohjoiseen päin. Ne kerääntyvät elokuun puolivälistä alkaen Jäämeren rannikoille, jotka mm. Taimyryn niemimaan ympärillä vilisevät kuikkien paljoutta. Täältä alkaa vaellus pitkin Jäämeren rannikkoa länteen päin. Rengastustulosten perusteella ei ole saatu vastausta kysymykseen, missä Jäämerta pitkin länteenpäin vaeltavat kuikat kääntyvät etelään, toisin sanoen lähtevät ylittämään manneraluetta. Todennäköisimmältä mahdollisuudelta tuntuu Vienan meren seutu. Sen kauttahan johtaa Ukraina ja Mustalle merelle runsaiden järvien, jokien ja suoalueiden luonnehtima vyöhyke. Jäämerellä on syyskuu vilkkainta muuttoaikaa ja loka-marraskuussa ilmaantuvat Rossitennissa rengastetut kuikat Ukraina ja Mustan meren pohjoisrannikolle (kartta 1). VINOKUROVIN ym. (1960) havainnot tukevat ja täydentävät rengastustulosten antamaa kuvaa.

DEMENTJEV mainitsee Siperian pohjoisten kuikkapopulaatioiden talvenviettoalueeksi (Winterquartier) myös Kaspian meren ja Turkestanin. Nykytietojen mukaan tämä ei pidä paikkaansa, sillä Kaspian merellä ja siitä itään olevilla alueilla kuikkaa ei tavata talvisin (SCHÜZ 1957) eikä ko. alueelta tunneta ainoatakaan Rossitennin-Neukuhrenin kuikan rengaslöytöä. Kaikki tunnetut tosiasiat viittaavatkin siihen, että *Siperian pohjoisilla alueilla pesivät kuikat viettävät talvikuukaudet Ukrainassa ja Mustalla merellä.*

Kuikan saapuminen pesimisseudulle ja asettuminen reviiiriin

Keväisin ilmaantuvat kuikat pesimisjärvilleen heti kun jäähän avautuu sopivan suuria sulia (vähimmäispituus 70–100 m). Tunnustelijoiden ensimmäiset käynnit ovat usein pesimisjärven yläpuolella tapahtuvia lentoja tai ajallisesti lyhyitä uinteja sulassa. Näillä tilapäisretkillä, joiden levähdyspaikat (sulat) ovat yleensä reviiirin ulkopuolella, kuikat pysyttelevät hiljaisina. Vasta kun jäiden sulaminen on ennättänyt lopulle ja kukin pari saattaa asettua oman reviiirinsä tuntumaan al-

kaa ääntely. Paikoin järviolueella väestökin on kiinnittänyt huomiota tähän kuikalle ominaiseen käyttäytymiseen. Kansan suusta on lähtöisin sanonta »kun kuikka uidessaan huutelee, on se varma merkki jäiden lähdöstä parin seuraavan päivän aikana» (Hirvensalmi, Joutsa).

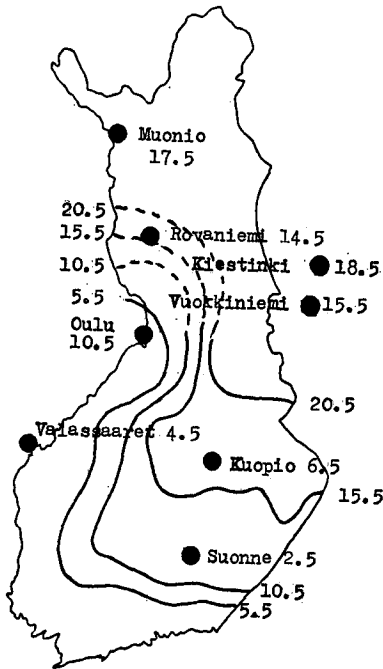
Järviemme jäät alkavat keväisin sulaa rannoilta käsin ja viimeksi vapautuvat jääkahleistaan suuret, syvät selät. Matalien rantojen jo ollessa avoimia saattaa jää säilyä ulapoilla vielä 8–19 vuorokautta. Suonteenjärvellä tapahtuvaa jään sulamisprosessia vuosina 1962–64 kuvaa asetelma 1, joka on laadittu omien havaintojeni, opettaja V. Kangaspunnalta vuodelta 1964 saamieni muistiinpanojen ja Tie- ja vesirakennushallituksen hydrologisen toimiston keräämien tietojen perusteella.

Asetelma 1. Jään sulaminen Suonteenjärvellä vuosina 1962–1964 ja ensimmäisten kuikkien ilmaantuminen järvelle. Vuoden 1962 kuikan tuloaika on saatu maanviljelijä Toivo Luntasta suullisesti.

Jäänlähtö — <i>Eisgang</i>		Jäät liikehtivät selällä <i>Eis nur auf weiten offenen Wasserflächen</i>	Jään lopullinen sulamis-aika <i>Völlig eisfrei</i>	Ensimmäisten kuikkien tulo-aika <i>Erster Prachtaucher</i>
Rannoilta — <i>Ufer eisfrei</i>	Rantojen ulkopuolisilta alueilta <i>Ufergewässer eisfrei</i>			
1962: 26. IV — 1. V	1—2. V	2—4. V	4—6. V	3. V
1963: 1 — 3. V	4—5. V	5—8. V	8—11. V	5. V
1964: 27. IV — 4. V	5—7. V	9—12. V	12—15. V	27. IV

Verrattaessa kuikan saapumisaikaa ilmoitettuun jäänlähtöaikaan Suomen eri osissa, voi säännöllisesti todeta muuton olevan käynnissä järvien vielä ollessa suureksi osaksi jääkahleissa. Sillä seikalla, että kartassa 2 jäidenlähtötilasto (SIMOJOKI 1940) on peräisin vuosikymmenien takaa, ei SIMOJOEN suullisen ilmoituksen mukaan ole juuri nimeksikään merkitystä. Jäänlähdon ajankohta ei nimittäin ole olennaisesti muuttunut siitä, mitä se oli 40-vuotiskautena 1892–1931. *Lopullisesti miehittävät pesimään ryhtyvät kuikat reviiirsä jäidenlähdon aikaan.* Silloin ovat kaikki parit pesimäpiireissään, mistä eivät koko kesäkautena poistu.

Verrattaessa kuikkien reviiiriintulon aikoja muuttoaikoihin Rossittenissa, Viron rannikolla sekä Suomen- ja Pohjanlahdella, on se huomattavan varhainen. Eläähän järviolueen koko pesivä kanta alallaan

Kartta 2. Keskimääräinen jäidenlähtöaika Suomessa vuosina 1892–1931 SIMOJOEN mukaan. Karttaan on merkitty kuikan saapumisaika eräille paikkakunnille pistein. Havainnoitsijat eri paikkakunnilla ovat: Muonio (Montell), Rovaniemi (Komonen), Kiestinki–Röhö (Lampio ja Lehtonen), Vuokkiniemi–Luomajärvi (Lampio ja Lehtonen), Oulu (Merikallio), Kuopio (E. V. Suomalainen), Valassaaret (Hildén) ja Suonne (Lehtonen).

Durchschnittliche Zeit des Eisgangs der Seen in Jahren 1892–1931, sowie einige Ankunftsangaben des Prachttauchers, Gavia a. arctica (L.), nach der Literatur.

jo niihin aikoihin, jolloin Itämeren muutto on huipussaan (Suomessa ja Virossa 15–31. V). Näyttääkin ilmeiseltä, että Suomessa pesivien kuikkien kevätmuutto alkaa varhemmin kuin Koillis-Euroopan ja Länsi-Siperian populaatioiden. Tapahtuman luonnollisena selityksenä on myöhäinen jäidenlähtö Siperiassa, mikä ei salli kuikkien ennaaikaista tuloa.

Rossittenin-Neukuhrenin rengastukset osoittavat vääjäämättömästi, että kuikista, jotka keväisin vaeltavat Itämereltä kotiseuduilleen, pesii osa myös Suomessa ja Skandinaviassa (kartta 1). Toukokuussa ja kesäkuun alussa tavatut yksilöt saattavat tosin olla läpimuuttajia, mutta heinä-elokuiset varmuudella maassamme pesivään kantaan kuuluvia.

Asetelma 2. Tietoja kuikan kevätmuuton alkamisesta ja kuikkaparien lopullisesta reiviiriin asettumisen ajankohdasta Suonteenjärven havaintoalueella vuosina 1962–64.

Ääntely: – = ei ääntelyä, + = niukkaa ääntelyä, ++ = vilkasta ääntelyä.

Päivä Datum	Reivirin nimi Platz	Kuikkien yksilömäärä Anzahl	Ääntelyn vilkkkaus Rufin- tensität	Tietoja havaintoalueen jäätilanteesta Angaben über den Eisgang
<i>1962</i>				
3.V	Kalhosaari	2	–	Selällä runsaasti jäätä, rannat vapaat – <i>Ufer eisfrei</i>
4.V	Varpusaari	2	+	Jäät hajoamistilassa, illalla
	Kalhosaari	2	++	enää hajoavia lauttoja siellä
	Etelä-Naavainen	2	++	täällä – <i>Fast eisfrei</i>
	Kuikkasaari	2	+	
	Lamposaari	2	++	
<i>1963</i>				
3.V		–		Järvi jäässä – <i>Eisbedeckt</i>
5.V		2 lennossa		Harvoja sulia rannoilla
9.V	Ruokosaari	2	+	Yhtenäisessä (heikossa) jää-
	Muurahaissaari	2	+	peitteessä sulia joissakin pai-
	Lamposaari	2	+	koin, varsinkin rannoilla
	Ruokosaari	2	++	Tänä lämpimänä ja aurin-
	Varpusaari	2	++	koisena päivänä jäät lähtivät
	Kalhosaari	2	++	suureksi osaksi. Illalla uis-
10.V	Keski-Naavainen	2	++	kenteli halkaisijaltaan jopa
	Kuikkasaari	2	++	200 m:n laajuisia lauttoja
	Lamposaari	2	++	järvellä – <i>Meistens eisfrei</i>
<i>1964</i>				
27.IV	(Korpisaaren sula)	1	–	Järvi jäässä. Havaintoalu-
29.IV	(Tuukkala)	2 lennossa	–	eella jää kantoi miehen vielä
11.V	(Tuukkala)	2	+	3. V – <i>Eisbedeckt</i>
16.V	Kalhosaari	2	–	Tuukkalan lahti jäätön, ula-
	Muurahaissaari	2	–	palla (heikko) jääpeite
	Keski-Naavainen	2	–	Jäät lähteneet 15. V. Enää
	Kuikkasaari	2	–	pieniä, uiskentelevia lauttoja
	Lamposaari	2	–	(hajoavia)selällä – <i>Fast eisfrei</i>
17.V	Ruokosaari	2	–	
	Varpusaari	2	–	
	Muurahaissaari	2	–	
	Kalhosaari	2	(+)	
	Keski-Naavainen	2	(+)	
	Haikulahti	2♂ 1♀	–	
	Kuikkasaari	2	–	
	Lampolahti	2	–	
	Lamposaari	2	–	

Toistaiseksi on selvittämättä, missä näiden yksilöiden talvenviettoalue sijaitsee. Varhainen pesimisseuduille saapuminen viittaa kuitenkin siihen, että talvenviettoalue olisi Itämerellä, minne Mustalla merellä talven oleskelleet linnut tulevat vasta huhtikuun lopussa. Niukat kotimaiset rengastukset (34 yks.) ja siipimerkinnät (25 yks.) eivät ole lainkaan valottaneet tätä kysymystä. Talvenviettoalueen sijainnin kannalta ainoa merkittävä tulos on saatu Luvian saaristosta. Siellä 21. V. 1962 rengastettu vanha yksilö ammuttiin 24. XI. 1964 Krasnodarin alueella Mustanmeren rannalla. Rengastus tapahtui parhaaseen muutto-aikaan, joten kyseinen lintu ei kaiken todennäköisyyden mukaan ole pesinyt Suomessa, vaan jossakin kauempana idässä. Ovathan järvisämmet pesivät kuikat jo toukokuun 21 päivään mennessä yleensä pesimäpaikoillaan.

Oman ryhmän järviolueemme kuikista muodostavat ei-pesivät ja reiviiriä hallitsemattomat yksilöt. Minulle on toistaiseksi jäänyt avoimeksi kysymykseksi näiden yksilöiden kevätmuuton kulku. Jäänlähdön aikoina, jolloin pesivät linnut saapuvat, ei ainakaan omalla havainto-alueellani ole näkynyt juuri nimeksikään parittomia yksilöitä parvista puhumattakaan. Kuitenkin ei-pesivien kuikkien osuus koko kannasta on myöhemmin varsin suuri (50–60 %).

Keväällä 1964 kiinnitin erikoista huomiota parittomien kuikkien varhaisesiintymiseen Suonteenjärvellä. Pesivät parit (asetelman 2 mukaiset 6+2 paria, sillä Ruokosaaren pari katosi alkukesästä tuntemattomalla tavalla) oleskelevat jo 17–18. V kiinteästi reviireissään, mutta yksinäisiä koirasyksilöitä (käyttäytymisestä päätellen ♂) löytyi n. 14 km²:n laajuiselta alalta vain kaksi. Toukokuun 24 päivänä määrä oli lisääntynyt kolmeksi yksilöksi, jotka oleskelivät verraten etäällä toisistaan. Ratkaisevasti parittomien kuikkien määrä lisääntyi kesäkuun alussa, sillä 9. VI ui kahdessa samaan aikaan näkyvässä parvessa yhteensä 19 yksilöä (8+11). Toukokuun aikaiset negatiiviset löydökset — samansuuntaiset olivat myös kevään 1963 havaintoni — ja kesäkuun alkupuolelta läpi kesän jatkuva pesimättömien kuikkien runsas esiintyminen viittaa siihen, että *pariutumattomien kuikkien kevätmuutto tapahtuu keskimäärin 2–3 viikkoa myöhemmin kuin pesivien.*

Reviiriuskollisuus ja uusien reviirien muodostuminen

Kuten edellä mainittiin saapuvat kuikat parittain pesimispaikoilleen. Reviirin hallussapidossa laji on huomattavan konservatiivinen, sillä

Asetelma 3. Viiden kuikkaparin reviirikeskusten (= pesien) sijainti Suonteenjärvellä vuosina 1962–64.

1962	1963	1964	1961	
Reviirin nimi <i>Paar und Platz</i>	Reviirin nimi <i>Platz</i>	Reviirin nimi <i>Platz</i>		
<i>Pari 1.</i>				
a) Etelä-Naavainen	a) sama kuin 1962 b	a) sama kuin 1962 b	Elokuussa poikue 1962 a reviirin edustalla <i>Junge wie 1962</i>	
b) Uusintapesä Keski- Naavainen: siirtymä 160 m N	b) Uusintapesä Poh- jois-Naavainen: siirtymä 220 m N	b) Uusintapesä sama kuin 1963 b		
<i>Pari 2.</i>				
Kalhosaari W	Sama kuin 1962	Kalhosaari E siirtymä vesitietä 900 m., linnuntietä 240 m. E	Poikue elokuussa 1962:n pesän edustalla <i>Junge wie 1962</i>	
<i>Pari 3.</i>				
Kuikkasaari	Sama kuin 1962	Sama kuin 1962	} <i>wie 1962</i>	
<i>Pari 4.</i>				
Lamposaari	Sama kuin 1962	Sama kuin 1962		
<i>Pari 5.</i>				
Varpusaari	Sama kuin 1962	Sama kuin 1962		

kerran valitsemaltaan pesäpaikalta se ei hevin siirry uudelle alueelle. Vuodesta 1962 — välillisesti jopa vuodesta 1961 — lähtien olen voinut jatkuvasti seurata viiden Suonteenjärvellä pesivän parin vaiheita (asetelma 3), joista kolme (n:o 3–5) on säilyttänyt reviiirinsä muuttumattomana. Kahden (n:o 1–2) siirtymisen syynä on ollut huvila-asutuksen syntyminen alkuperäisen pesäpaikan välittömään läheisyyteen. Näissäkin tapauksissa uusi reviiiri on muodostunut lähelle entistä.

Tutkimusalueellani on runsaasti kuikalle sopivia pesäpaikkoja, joten siirtymisiin olisi kyllä mahdollisuuksia. Reviirin säilyvyys entisellään peräkkäisinä pesimiskausina viittaa kuitenkin siihen, että kuikka on huomattavan kotipaikkauskollinen lintu. Koska pesän rakennus tapahtuu peräkkäisinä vuosina jopa täsmälleen samaan kohtaan, panee se uumoilemaan, että kuikka — ellei sitä häiritä — käyttää pesimävuosi-

naan yhtä ainoaa pesäpaikkaa. Jos näin tapahtuu säilyy pesäpaikka vuosia, jopa vuosikymmeniä muuttumatta. Kuikkahan on poikkeuksellisen pitkäikäinen lintu, mistä vaikuttavana todisteena ovat Rossittenin-Neukuhrenin rengastustulokset. SCHÜZIN löytöluettelossa (n:o 1—89, josta järempänä puuttuvat n:o 32—59) on nimittäin hämmästyttävän paljon erittäin vanhoja lintuja. Ikäjakautuma, täydennettyinä parilla myöhemmällä tuloksella, on seuraava:

alle 5 vuotiaita 28 yksilöä			
5—10	»	8	»
10—15	»	11	»
17	»	2	»
18	»	4	»
19	»	1	»
20	»	4	»
23	»	1	»
25	»	1	»
(reng. Rossittenissa 6. V. 1934 — 15. V. 1935, tavattu Puruvedellä 11. VII. 1959)			
27 v. 10 kk.			(reng. Rossittenissa 15—20. V. 1933, ammuttu Pellingissä 15. V. 1960)

Näihin tuloksiin on päädytty laskemalla keväällä rengastetut yksilöt syntyneeksi edellisen vuoden heinäkuussa. Sen sijaan syksyllä rengastetut linnut on käsitetty saman vuoden poikasiksi. Koska monet Rossittenin-Neukuhrenin rengastetut linnut ovat epäilemättä olleet vuosien, jopa vuosikymmenien ikäisiä, edustavat edellämainitut ikämääritykset eliniän minimiarvoja. Eräissä tapauksissa rengastusten ajankohta tunnetaan vain vuoden tarkkuudella, kuten edellä Puruveden löytö. Tällöin on kahdesta mahdollisuudesta otettu huomioon myöhäisempi rengastusaika.

Kuikan pitkäikäisyydestä johtuen pääsee uusia reviireitä muodostumaan suhteellisen harvoin seuduille, missä laji ennestään asustaa. Toisaalta on selvää, että reviirimuodostus tapahtuu vasta sukukypsyyden saavuttamisen aikoihin tai jälkeen. Kirjallisuudessa esitetyt tiedot kuikan sukukypsyyden alkamisajasta menevät pahasti ristiin. DEMENTJEV ilmoittaa kuikan tulevan »potentiaalisesti sukukypsäksi» yksi-vuotiaana. MERIKALLIO (vrt. BLAEDEL ym.) esittää arvioksi 3—4 vuotta ja tähän käsitykseen yhtyvät eräät muutkin (mm. SUOMALAINEN ym. 1963). Tiedossani ei ole, perustuvatko edellä mainitut ikämääritykset tunnettuihin tosiasioihin vai pelkkiin oletuksiin.

Omat tutkimukseni ovat tuoneet tiettyjä lisäpiirteitä sen kysymyksen selvittämiseen, miten uudet reviiirit hahmottuvat ja minkä ikäisenä kuikka ryhtyy pesimään. Edellä jo mainittiin parittomien yksilöiden saapuvan Suonteenjärvelle huomattavan myöhään keväällä, jolloin muiden kuikkien pesiminen on täydessä käynnissä. Nämä ovat epäilemättä nuoria, ei-sukukypsiä yksilöitä, jotka elävät kesäkauden yhteydeltään löyhissä parvissa. Kesäparvien suuruudesta on juuri niiden heikon koossapysyvyyden vuoksi vaikea saada täsmällistä käsitystä. Tosin nuoret kuikat kerääntyvät lähes päivittäin yhteisiin kalanyyntitalkoisiin, mutta näihin eivät läheskään kaikki osallistu. Iltaparvet puolestaan kokoontuvat alkukesästä suhteellisen harvoin, yleensä vain lämpimän ja tyynen sään vallitessa. Tällöin joukko voi olla lähes täysilukuisesti edustettuna. Kesäkuun jälkipuolisko ei mielestäni enää (Etelä-Suomessa) anna oikeaa kuvaa nuorten lintujen määrästä. Todennäköistä — tai ainakin mahdollista — on että pesimisessään jo uusintapesinnässään epäonnistuneet kuikkaparit jo ovat liittyneet ei-sukukypsien seuraan.

Alkukesän nuorten yksilöiden parvet ovat kaikesta päättäen peräisin samalla alueella edellisvuosina syntyneistä poikasista. Tässä mielessä pesimistulos voi jossakin määrin valottaa myös kysymystä siitä, minkä ikäisiä yksilöitä kuikkien kesäparvissa on. Seuraava tilasto, joka on koottu Suonteenjärven pääkontrollialueelta (14 km²), esittää pesimistuloksen ja parvien suurimman yksilöluvun eri havaintovuosina.

	1962	1963	1964
Pesiä kpl. (<i>Nester</i>)	5	6	6
Lentokykyisiä poikasita (<i>Flügge Junge</i>)	4	5	4
Kesäparvien suurin yksilöluku (<i>Grösste Individuenzahl der Sommerschwärme</i>)	16	18	19

Osaksi kesäparvet koostuvat tutkimani alueen ulkopuolisista yksilöistä, jotka kokoontumiskutsun kuultuaan rientävät havaintoalueeni keskellä olevaan parvitoimintojen keskukseen. Ainoastaan vuosina 1963—64 olen pyrkinyt selvittämään näiden lukumäärän. Tehtävän vaikeuden vuoksi ovat virhemahdollisuudet suuret. Havaintojeni mukaan vain 3—4 yksilöä vuosittain on peräisin kontrollialueeni ulkopuolelta. Näin ollen »oman alueen» kuikkia on alkukesän parvissa 13—15 yksilöä.

Kuikan keskimääräinen pesimistulos jää niin kehnoksi, että tarvi-

taan vuosikausia ennenkuin jälkeläismäärä vastaa suurimpien alkukesän parvien yksilölukua. Rossittenin-Neukuhrenin rengastustulokset (n:o 1—31 ja 60—89 ja 2 Suomesta saatua tulosta) osoittavat, että ensimmäisenä rengastusta seuraavana vuonna kuikista tavataan 30 % siitä määrästä, mistä kaiken kaikkiaan saadaan tuloksia. Toisena vuonna määrä on 11, kolmantena 6—7 ja seuraavina vuosina vain 1,5—2 %. Sovellettuna oman alueeni pesimistuloksiin tämä merkitsee sitä, että tarvitaan neljän, mahdollisesti viiden vuoden pesimistulos ennenkuin nuorten yksilöiden kesäparvien yksilömäärä on koossa. — Korostettakoon väärinkäsitysten välttämiseksi, että pesivien parien koirasyksilöt eivät osallistu pesimättömien kesäisiin parvitoimintoihin, kuten eräät kirjallisuustiedot väittävät.

Erikoislaatuisen ryhmän muodostavat ne kuikat, jotka saapuvat keväisin järville samaan aikaan pesivien kanssa, asettuvat reviiiriin ja käyttäytyvät pesimispiirin ilmaisuissaan täysin samoin kuin normaalisti pesivät parit. Näitä oli tutkimusalueellani keväällä 1964 kaksi, nimittäin Muurahaissaaren ja Haikulahden parit. Kumpikin perhe pysyteli kiinteästi suppealla alalla ja kun joku lähiseutujen koiraspuolisista kuikista kajautti reviiirihuutonsa, vastasi sekä Haikulahden että Muurahaissaaren koiras viipymättä. Niiden muukin käyttäytyminen oli hyvin samantapainen kuin pesivien parien.

Nämä linnut poistuiivat reviiiristään 16./17. VII välisenä yönä ja liittyivät ilmeisesti nuorten yksilöiden kesäparviin tai poistuiivat järveltä kokonaan. Tämän jälkeen niitä ei löytynyt entisistä reviiireistään. Sensijaan pesivät parit pysyivät alallaan syksyyn saakka lukuunottamatta pesäpuuhissaan epäonnistuneita. Viimemainitut ovat aina poistuneet alueeltaan 1—2 vuorokauden aikana munien tai poikasten tuhoutumisen jälkeen.

Suonteenjärvellä olen myös sekä 1962 että 1963 todennut varsinaisen kontrollialueeni ulkopuolella yhden vastaavanlaisen tapauksen. Silloinkin kuikkapari oleskeli koko kesäkuun tietyllä alueella, mistä pesää ei kuitenkaan löytynyt. Ko. aikana en ymmärtänyt kiinnittää tähän selkkaan sen ansaitsemaa huomiota. Sensijaan kesällä 1964 etsin suorastaan pikkumaisella tarkkuudella ja yhä uudestaan muutaman päivän välein kaikki mahdolliset paikat, mutta tulos jäi negatiiviseksi. Lähes sadan prosentin varmuudella voikin väittää, että nämä linnut eivät munineet. Onhan kuikan pesän löytäminen suhteellisen helppo tehtävä henkilölle, jolla on kokemusta pesän sijoituksesta.

Varman vastauksen tällaisten normaalista käyttäytymisestä poikkeavien kuikkien vaiheisiin voi antaa ainoastaan merkintä, joka tekee jokaisen linnun maastossa yksilöllisesti tunnettavaksi. Käsitykseni

mukaan mainituissa tapauksissa on kuitenkin kyseessä se ikäkaus, joka liittyy lisääntymisiän alkuvaiheisiin. *Kuikat ottavat tällöin — ylläolevan mukaan ehkä vasta 5–6 vuotiaina — hallintaansa reviirin, mutta eivät vielä muni. Seuraavana vuonna alkaa normaali pesintä.*

Poikkeuksellisesti käyttäytyvät kuikat saattavat olla myös yli-ikäisiä, ei-pesiviä, mutta kuitenkin reviiriä hallitsevia yksilöitä. Tätä olettamusta vastaan sotivat monet havaitsemani seikat. Haikulahden reviiriä vuonna 1964 hallitsevan parin naarasta kosiskeli toukokuussa ja kesäkuun alussa vieras koiras. Pesivien parien keskuudessa en ole todennut vieraan koiraslinnun mielistevän jo pariutunutta naarasta. Muutenkin tuntuu epätodennäköiseltä, että yli-ikäiset kuikat osallistuisivat enää elämänsä tässä vaiheessa parinmuodostustoimintoihin. Näin ollen todennäköisimmäksi vaihtoehdoksi jää nuorten yksilöiden parinmuodostukseen liittyvä jälkinäytös.

Kirjallisuutta: BLAEDEL — SEEDORF — WENZEL: Nordens Fugle i farver. — DE-MENTJEV ym., 1951: Neuvostoliiton linnut (venäjänkielinen) 2. — HILDÉN, O., 1958: Über den Frühjahrszug der Vögel auf den Inseln Valassaaret im Bottnischen Meerbusen. Arch. Soc. Vanamo 12:2, 156–185. — Hydrologinen vuosikirja 17, 1961–62: 1–61, Helsinki. — JOGI, A., 1959: Gavia-suvun muutosta Virossa (venäjänkielinen). Toinen yleisvenäläinen ornitologi-konferenssi. Moskova. — 1960: Eräiden vesilintujen muutosta Suurvään salmessa Virossa, Referaatti 3. balttilaisesta orn. kongressista. Vogelwarte 21, 241–242. — JOHANSEN, H.: Die Vogelfauna Westsibiriens I. Journal f. Orn. 91: 1–110. — KOMONEN, A., 1962: Muuttolintujen saapuminen Rovaniemelle vv. 1947–1961: Orn. Fenn. 39: 102–112. — KUMARI, E., 1960: Einige Resultate der Vogelforschung im Ostbaltischen Gebiet. XII Int. Orn. Kongr. II: 439–444. — LAMPPIO, T., 1945: Uhtuan etelä-, länsi- ja pohjoispuolen linnustosta. Orn. Fenn. 22: 45–56. — LEHTONEN, L., 1943: Piirteitä Pohjois- ja Keski-Vienan linnustosta. Orn. Fenn. 20: 33–58. — NORDSTRÖM, G., 1960: Recoveries in Finland of birds ringed abroad. Orn. Fenn. 37: 28–36. — 1963: Einige Ergebnisse der Vogelberingung in Finnland in den Jahren 1913–1962. Orn. Fenn. 40: 81–124. — Rengastustoimiston tiedonantoja N:o 3. 12. 2. 1964. — SCHÜZ, E., 1929: Frühjahrsdurchzug des Polarseetauchers auf der Kurischen Nehrung. Mitt. Ver. Sächs. Orn. 2: 289–294. — 1935: Vom Zug des Polarseetauchers. Vogelzug 6: 113–118. — 1939: Neue Ringfunde des Polarseetauchers. Vogelzug 10: 20–25. — 1954: Vom Zug der westsibirischen Population des Prachttauchers (*Gavia arctica*). Vogelwarte 17: 65–80. — 1957: Über den Prachttaucher (*Gavia arctica*). Vogelwarte 19: 132–135. — SIMOJOKI, H., 1940: Über die Eisverhältnisse der Binnenseen Finnlands. 1–194. Helsinki. — SUOMALAINEN, P., ym., 1963: Pohjolan linnut värikuvien 1. Helsinki. — SUSHKIN, P. P., 1914: Die Vögel der Mittleren Kirgisensteppes. Journal f. Orn. 62: 297–333, 557–607. — VINOKUROV, A., ym., 1960: Vesilintujen talven vietosta Mustan ja Asovan meren rannikkoseuduilla talvella 1957/58. Migracii Schivotnych 2: 45–54 (venäjänkielinen).

Zusammenfassung: Über den Zug und die Vorgänge am Anfang der Brutperiode beim Prachtttaucher (*Gavia a. arctica*).

Der Verfasser hat in den Jahren 1961–64 an einigen Seen der Provinzen Mittelfinnland und Mikkeli, vor allem am See Suonteenjärvi, das Leben des Prachttäuchers untersucht. Ausser auf eigenem Material fusst der Artikel noch auf Literaturangaben vor allem betreffs des Zugs.

Über den Zug der in den nordischen Gegenden (nördlich von 60° N) brütenden Prachtttaucher konnte mit Hilfe der in Rossitten und in Neukuhren 1931–39 durchgeführten Beringungen Aufschluss erhalten werden. Die Zugrouten in Europa, die durchschnittlichen Zugzeiten und das Winterquartier sind aus Karte 1 ersichtlich. Vorläufig weiss man noch nicht, an welcher Stelle der Herbstzug der östlichen Populationen nach Süden umbiegt und den Winterquartieren zustrebt (vielleicht in der Umgebung des Weisser Meers?) Die mit der Beringung erzielten Resultate werden durch Feldbeobachtungen in Finnland, Estland, auf der Kurischen Nehrung, in der Ukraine und an der Küste des Schwarzen Meeres bestätigt. Am Kaspischen Meer sind winters nur ganz ausnahmsweise Prachtttaucher gesehen worden.

Am Suonteenjärvi und an den finnischen Seen überhaupt stellen sich im Frühjahr die ersten Prachtttaucher ein, sobald im Eis offenes Wasser von etwa 100 m Länge erscheint (Zusammenstellung 1, Karte 2). Die endgültige Revierbesetzung durch die brütenden Prachtttaucher geschieht paarweise zur Zeit des Eisgangs (Zusammenstellung 2). Die jungen nichtbrütenden Exemplare dürften 2–3 Wochen später eintreffen.

In das einmal besetzte Brutrevier kehrt der Prachtttaucher Jahr für Jahr getreulich zurück, er ist also ein reviertreuer Vogel (Zusammenstellung 3). Wenn das Nest an eine andere Stelle verlegt wird, liegt meistens Störung des Brutfriedens zugrunde, z.B. wegen der immer häufiger werdenden Wochenendhäuser. Befinden sich in der Nähe des Reviers andere passende Nistplätze, so siedeln die Vögel sich nicht weit davon wieder an. In den beobachteten Fällen war der Abstand unter 250 m. Das jahrelange Beibehalten des gleichen Reviers wird dadurch ermöglicht, dass der Prachtttaucher ein aussergewöhnlich langlebiger Vogel ist (Statistik S. 84).

In der Nistzeit wohnen am Suonteenjärvi auch junge, nichtbrütende Individuen. Sie bilden im Sommer Schwärme von höchstens 16–19 Stück (Statistik S. 85). Der Hauptteil der Schwärme, 13–15 Ind., hält sich ständig in dem vom Verfasser am eingehendsten untersuchten Gebiet von 14 km² auf. In diesem gleichen Gebiet brüten regelmässig 6 Paare, aus deren Gelegen alljährlich 4 oder 5 flügge Junge hervorgehen. Die jungen Individuen, die im Frühsommer Schwärme bilden, sind offenbar in den Vorjahren in eben diesem Gebiet geschlüpfte Prachtttaucher. Das Brutergebnis zeigt, dass die Nachkommenschaft von vier, vielleicht sogar fünf Jahren nötig ist, bis 13–15 Individuen beisammen sind. Diese Vögel zeigen keine geschlechtliche Aktivität. Falls sie alle im Gebiet geschlüpft sind, ergibt sich aus ihrer Anzahl und die geringe Jungenproduktion der Art, dass der Prachtttaucher erst als etwa 6-jährig geschlechtsreif werde.

Am Suonteenjärvi wohnen sommers auch verpaarte Prachtttaucher, die ihr Revier behaupten, aber kein Nest bauen. Bei der Revierverkündigung verhalten sich die Männchen dieser Paare genau so wie ihre nistenden Artgenossen. Wahrscheinlich sind die nichtbrütenden Revierinhaber älter als die in den Sommerschwärmen lebenden Prachtttaucher, vielleicht sogar 6-jährig. Die Zahl dieser nichtbrütenden Paare ist

sehr gering. In den Jahren 1962–64 wurden in dem 14 km² grossen Kontrollgebiet nur 2 Paare gefunden (beide 1964) und ausserhalb davon zwei weitere Paare. Im Sommer verliessen die nichtbrütenden Revierinhaber ihr Gebiet in der Nacht zwischen dem 16. und 17. Juli. Die normal nistenden Vögel dagegen bleiben bis zum Herbst da, sofern die Brut nicht zugrunde geht.

Pensassirkkalinnun, *Locustella naevia* (Boddaert), leviämisestä Pohjois-Savoon

EERO O. ANTIKAINEN

Vaikka pensassirkkalintu on tavattu Järvi-Suomen (JS) koillisissa osissa usean vuosikymmenen aikana, ornitologisessa kirjallisuudessa ei ole vielä julkaistu yhtenäistä katsausta sen esiintymisestä ja leviämisestä näille alueille eikä muuallekaan JS:een. Ainoastaan muutamissa äskettäin ilmestyneissä faunistisissa yleisteoksissa (MERIKALLIO 1958, HILDÉN & LINKOLA 1962) on niukahkosti tietoja lajin regionaalista esiintymisestä. Sen sijaan on MELANDER (1947) selviteltyt pensassirkkalinnun leviämistä Ruotsiin.

Pohjois-Savon (PS), joka käsittää pääosan JS:n koillisesta nurkkauksesta, voidaan katsoa olevan levinneisyydeltään eteläisen-kaakkaisen pensassirkkalinnun (LEHTONEN 1951) SE → NW -suuntaan tapahtuvan leviämisen varrella (Karjalan Kannas → Lappeenrannan seudut → Kuopion ympäristö). Lisäksi sen piirissä on rehevä Kuopion lehtokeskus (KOTILAINEN 1958), mihin KALELAN (1952) mukaan useat kaakkoiset tulokkaat ovat hakeutuneet jo leviämisen varhaisessa vaiheessa. Koska erilaisista paikallisista lähteistä (mm. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen arkistosta ja pöytäkirjoista sekä ornitologien muistiinpanoista) on löytynyt paljon julkaisemattomia havaintoja, lienee perusteltua luoda katsaus lajin leviämiseen juuri PS:oon.

Levinneisyysalue

Pensassirkkalintu on eurooppalais-turkestanilaisen faunatyypin edustaja, joka on levinnyt viileään, lauhkeaan sekä aro- ja aavikkoilmaston vyöhykkeisiin (Voous 1960). Itä-Karjalassa tunnettu levinneisyysalue ulottuu noin Äänisen korkeudelle pohjoisessa. Maassamme tavatut linnut viettävät talvikauden todennäköisesti Pohjois-Afrikassa (HILDÉN & LINKOLA 1962).